

Gestaltningens betydelse för bevarandet av urban vildmark

– en analys av Strandskogen

The significance of design for preservation of the urban wilderness - an analysis of Strandskogen

Maria Almqvist

Självständigt arbete • 15 hp
Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Fakultet för naturresurser och jordbruksvetenskap
Institutionen för stad och land
Landskapsarkitektprogrammet - Uppsala
Uppsala 2021

Gestaltningens betydelse för bevarandet av urban vildmark - en analys av Strandskogen

The significance of design for preservation of the urban wilderness – an analysis of Strandskogen

Maria Almqvist

Handledare:	Vera Vicenzotti, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för stad och land
Examinator:	Antoinette Wärnbäck, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för stad och land
Biträdande examinator:	Viveka Hoff, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för stad och land
Omfattning:	15 hp
Nivå och fördjupning:	Grundnivå, G2E
Kurstitel:	Självständigt arbete i landskapsarkitektur
Kurskod:	EX0861
Program/utbildning:	Landskapsarkitektprogrammet - Uppsala
Kursansvarig inst.:	Institutionen för stad och land
Utgivningsort:	
Utgivningsår:	Uppsala
Omslagsbild:	2021
Upphovsrätt:	Maria Almqvist Alla bilder i arbetet används med erforderliga tillstånd.
Elektronisk publicering:	https://stud.epsilon.slu.se
Nyckelord:	urban vildmark, vild natur, bevarande, gestaltning

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakultet för naturresurser och jordbruksvetenskap

Institutionen för stad och land

Avdelningen för landskapsarkitektur

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i **JA**, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i **NEJ**, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Fulltexten kommer dock i samband med att dokumentet laddas upp arkiveras digitalt.

Om ni är fler än en person som skrivit arbetet så gäller krysset för alla författare, ni behöver alltså vara överens. Läs om SLU:s publiceringsavtal här: <https://www.slu.se/site/bibliotek/publicera-och-analysera/registrera-och-publicera/avtal-for-publicering/>.

JA, jag/vi ger härmed min/vår tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.

Sammanfattning

Den urbana vildmarken finns i och runtom våra städer. Till följd av det förtätningssideal som råder inom modern stadsutveckling så riskerar dessa områden att försvinna till förmån för fler bostäder och andra former av urban grönska. Detta är en utveckling som inte bara riskerar att påverka värdefulla ekosystem och biodiversiteten i städerna utan som även begränsa möjligheten för stadens invånare att se och uppleva vild natur.

Syftet med detta arbete är att undersöka förutsättningar för bevarande av urban vildmark. Något som låter sig göras genom en analys av gestaltungsprojektet Strandskogen. Här diskuteras synen på urban natur och dessutom prövas teorin kring gestaltning som en möjlighet att länka samman vildmarkens ekologiska värden med människors behov av vild natur. Slutligen förs ett resonemang kring balansen mellan att tillgänggöra och behovet att bevara en plats.

Förhoppningen med arbetet är synliggöra behovet av urban vildmark och att det krävs gestaltning för att tillgänggöra dessa områden såväl fysiskt som mentalt. Men ambitionen är också att lyfta fram svårigheterna med en sådan utformning där det handlar om att hitta en balans mellan att skydda och att skapa tillträde. En gestaltning som bygger på ett finstämt samspel mellan naturen och människan, där det krävs kunskap och lyhördhet för att uppnå ett lyckat resultat.

Nyckelord: urban vildmark, vild natur, bevarande, gestaltning

Abstract

The urban wilderness can be found within and around our cities. Due to the densification trend which is a part of the modern urban development there is a risk that areas like this will be replaced. Instead there will be new residential areas or other kinds of urban nature. This does not only risk to impair valuable ecosystems and the biodiversity in the cities, but also will it cause limited opportunities for city dwellers to experience wild nature.

The purpose of this study is to examine the conditions for preservation of the urban wilderness. This will be done by analyzing the design project Strandskogen. The perception of urban nature is discussed and in addition the theory where design is seen as a possible link between ecological values and people's need for wild nature is tested. Finally, the balance between making a place accessible and the need to preserve it is discussed.

With this study I hope to illustrate the need for urban wilderness and that design is required to make these areas available, physically and mentally. The ambition is also to highlight the difficulties with such a design, which is all about finding a balance between protecting and creating access. Design based on a discreet interaction between man and nature, where knowledge and sensitivity are prerequisite for a successful result.

Keywords: urban wilderness, wild nature, conservation, design

Innehållsförteckning

Figurförteckning	9
1. Inledning	11
1.1. Problemformulering	12
1.2. Syfte.....	13
1.3. Frågeställning	13
1.4. Metod.....	13
2. Den urbana vildmarken	15
2.1. Den vilda naturen	15
2.2. Den urbana naturen.....	16
2.3. Nyttan med urban grönska	16
2.4. Förtätning av städer och synen på vild natur	17
3. Teori	19
3.1. Synen på urban vildmark	19
3.2. Ett ramverk för tillgängliggörandet av urban vildmark	21
3.2.1. Ett socialt-ekologiskt system.....	21
3.2.2. Planering, tillgänglighet och bevarande.....	22
4. Strandskogen i Arninge-Ullna	24
4.1. Bakgrunden till projektet.....	24
4.2. Utformning av platsen.....	24
4.3. Observationer och intryck från platsen	27
5. Analys av Strandskogen utifrån teorierna	31
5.1. Ekologiska värden	31
5.2. Uppfattningen om urban natur.....	32
5.3. Sociala behov	32
5.4. Definitionen av en plats	33
5.5. Tillgänglighet	33
6. Diskussion	35

7. Slutsats.....	37
Referenser.....	38
Tack	41

Figurförteckning

Figur 1. Gångbrygga ut i naturen Foto: Maria Almqvist (2021-02-27).....	25
Figur 2. Utsiktsplattform vid Ullnasjön Foto: Maria Almqvist (2021-02-27).....	25
Figur 3. Dikttavla Foto: Maria Almqvist (2021-02-27).....	26
Figur 4. Rostbehandlat rör Foto: Maria Almqvist (2021-02-27)	26
Figur 5. Infällda detaljer i signalgult Foto: Maria Almqvist (2021-02-27)	27
Figur 6. Småindustri och gammal deponi Foto: Maria Almqvist (2021-02-27)....	28
Figur 7. Strandskogens omgivning Foto: Maria Almqvist (2021-02-27).....	28
Figur 8. Smitvägar av smala träspångar Foto: Maria Almqvist (2021-02-27)	29
Figur 9. Sumpmarken vintertid Foto: Maria Almqvist (2021-02-27).....	29
Figur 10. Utsiktsplattformens inramning Foto: Maria Almqvist (2021-02-27).....	30

1. Inledning

I takt med att våra städer förtätas och allt större andel av marken exploateras så kommer befintliga grönytor i och runt omkring staden spela en allt viktigare roll för dess invånare (Dahl et al. 2017). Grönytorna har en stor del i att främja de ekosystemtjänster som vi människor är beroende av för vår överlevnad och vårt välmående och som därmed bidrar till ett hållbart samhälle (Tzoulas et al. 2007). Bortsett från de försörjande, reglerande och stödjande funktionerna förser de oss också med immateriella värden såsom rekreation och upplevelser, vilket i sin tur främjar vårt välbefinnande (Boverket 2019).

Det finns ett behov av olikartade grönytor med en variation av funktioner och estetik som därmed tilltalar flera grupper i samhället och på olika sätt bidrar till deras välmående (Dahl et al. 2017). Kowarik (2005) menar att mycket av den grönstruktur som finns i våra städer är styrd såtillvida att den är noggrant planerad och gestaltad på samma vis som övriga platser i staden och ytterst få områden lämnas orörda. Dessa icke programmerade, i vissa fall svårtillgängliga och ibland ratade eller bortglömda platser omnämns ofta som *urban vildmark* och kan ses som den vilda och till synes opåverkade natur som finns i våra städer och dess närhet (Kowarik 2005). Det är en plats med utrymme för avkoppling och eftertanke, där man kan uppleva spänning och spiritualitet och där en ny känsla för jaget kan infinna sig (Knecht 2004). Eller som Jason Finch (2015:39) så poetiskt beskriver det: "Urban vildmark är de platser i städer där ensamhet och vildhet förenas."

Den urbana vildmarken kan förekomma i form av äldre, bevarade skogsmarker, förorenade markområden eller gamla industritomter där naturen åter tagit över (Baines 2012). I flera kommuner är det just denna typ av mark som anvisas när staden ska förtätas och stadsbyggnadsmål såsom en växande och sammanhängande stad ska uppnås (Täby kommun 2009; Stadsbyggnadskontoret 2018). Detta trots att urban vildmark visat sig ha en särskild effekt på vår hälsa och i större utsträckning än andra grönytor förknippas med upplevelser som anses kunna bidra till vår personliga utveckling (Konijnendijk & Annerstedt 2012).

Gestaltningprojektet Strandskogen i Arninge-Ullna, strax norr om Stockholm, som analyseras i detta arbete är ett exempel på urban vildmark där man frångått gängse

stadsbyggnadsideal. En nyskapad parkmiljö har valts bort av planerare och landskapsarkitekter till förmån för bevarande av ekologiska värden och tillgängliggörande av området med fokus på sociala värden. Begreppet *tillgängliggöra* syftar här på åtgärder som bidrar till att skapa tillträde till en plats såväl fysiskt som mentalt. Eftersom den urbana vildmarken per definition är ett befintligt område med vildvuxen natur och låg grad av skötsel (Kowarik 2005) så kan tillgängligheten i detta sammanhang inte jämföras med de betydligt högre krav som gäller för nyanlagda allmänna platser (Boverket 2021).

Strandskogen, som är en otillgänglig sumpskog med hög biodiversitet, har genom tillägg och bearbetning av Topia landskapsarkitekter, gestaltats till en alternativ form av stadsdelspark (Fredriksson 2016). Genom att utgå från Dieter Rinks och Rico Emmrichs (2005) teorier kring synen på urban natur samt Ingo Kowariks (2018) ramverk där urban vildmark med fördel bör betraktas som ett samspel mellan ekologiska och sociala värden samt planering, görs i detta arbete en ansats att ta reda på hur utformningen av Strandskogen kan ha påverkat förutsättningarna för dess bevarande.

1.1. Problemformulering

Den urbana naturen har stor betydelse för biodiversitet samt för människors hälsa och välmående och när våra städer förtätas på bekostnad av dessa grönytor, till vilka urban vildmark kan räknas, går vi således miste om viktiga funktioner (Tzoulas et al. 2007:167). Genom att undersöka vilka åtgärder som krävs för att urban vildmark ska bevaras skapas förutsättningar för att särskilt betydelsefulla värden skyddas.

Gestaltning av urban natur påverkar människors syn på och användning av den (Rink & Emmrich 2005). Utformningen av en plats kan innebära stora förändringar men också syfta till att bevara eller förstärka befintliga värden (Drougge et al. 2016). Detta kan vara extra viktigt att beakta när platsens karaktär är avgörande för de funktioner den förmedlar, liksom i fallet med vildmark. Där områdets höga ekologiska värden och förmåga att erbjuda människor mental avkoppling och återhämtning är beroende av den vilda karaktären.

Bevarandeperspektivet är något som förekommer vid gestaltning av områden med skyddsvärd natur såsom nationalparker och naturreservat (Nordström 2016). Dessa områden gestaltas för att öka tillgängligheten samt förmedla information till besökarna i syfte att tydliggöra och skydda platsens värde och status (Naturvårdsverket 2007). Här krävs en noggrann balans mellan att tillgängliggöra och bevara med fokus på platsens särskilda karaktär (Nordström 2016). I detta

arbete undersöks hur denna balansgång kan ta sig uttryck i ett område med urban vildmark.

1.2. Syfte

Syftet med arbetet är att undersöka hur gestaltning som tillgängliggör områden med urban vildmark kan påverka förutsättningarna för bevarandet av dessa platser och deras särskilda värden.

1.3. Frågeställning

Vilken balans finns mellan tillgängliggörandet och bevarandet i gestaltningen av Strandskogen och hur kan den förstås med hjälp av Rinks och Emmrichs (2005) och Kowariks (2018) teorier kring urban vildmark?

1.4. Metod

I detta arbete kommer en gestaltning av Strandskogen att analyseras med hjälp av två, för ämnet, relevanta teorier. Den ena är Rinks och Emmrichs (2005) teori vilken avhandlar vad som styr uppfattningen om urban natur och på vilket sätt den kan påverkas. Den har använts för att förstå synen på urban vildmark och vilka faktorer som kan bidra till att dessa platser bevaras. Den andra är Kowariks (2018) teori vilken innefattar ett ramverk som syftar till att skapa bättre förutsättningar för urban vildmark och den har tillämpats för att undersöka om tillgängliggörande kan användas för att länka samman ekologiska och sociala behov på en plats.

Strandskogen har valts då den ses som ett representativt exempel på den typ av vildmarksområden som finns i städernas utkanter och ofta är föremål för exploatering i samband med att städerna växer. Den har även valts med avseende på gestaltningens karaktär vilken påminner om den som återfinns i vissa områden med skyddad natur och vars utformning bygger på en balansgång mellan tillgängliggörande och bevarande.

Halvvägs in i arbetet genomfördes ett kortare platsbesök innefattande observation och fotodokumentering av området och den närmaste omgivning. Syfte var att kunna ge en mer detaljerad och nyanserad beskrivning av platsen samt att utföra en mer djupgående analys som även väger in egna upplevelser och iakttagelser.

Analysen av Strandskogen utifrån angivna teorier är tänkt att utgöra en kritisk granskning av hur platsen och dess värden kan ha påverkats i och med gestaltningen. Förhoppningen är att kunna belysa den urbana vildmarkens komplexitet och behovet av kunskap och lyhördhet när dessa områden ska hanteras i modern stadsplanering.

2. Den urbana vildmarken

I detta kapitel presenteras relevant bakgrundsinformation som bidrar till att definiera den urbana vildmarken och dess egenskaper. Här diskuteras också synen på vild natur och vad som styr den.

2.1. Den vilda naturen

Vildmark har ofta kommit att definieras som orörd natur det vill säga områden med avsaknad av mänsklig påverkan (Cronon 1996). Uppfattningen, som enligt honom bygger på att människan inte ses som en del av naturen utan snarare ses som en antites, har på senare tid delvis kommit att ersättas av ett mer modernt synsätt. Historiskt beskrevs vildmarken som motsatsen till det goda och ordningsamma, istället sågs den som en avskild plats vilken framkallade rädsla och oro (Cronon 1996). Så småningom i och med den intellektuella utvecklingen som pågick under 1700-talet så kom vildmarken att ge upphov till mer positiva associationer (Knecht 2004) och parallellt med fruktan så väcktes en känsla av förundran för dessa platser (Cronon 1996). Begreppet *det sublima* kom enligt Cronon (1996) allt oftare att få beskriva vildmarken och syftade då på något som låg bortom erfarenheter och sinnesintryck, något övernaturligt och styrt av fantasin. Han beskriver vildmarken som ett mäktigt landskap “[...]where one could not help feeling insignificant and being reminded of one’s own mortality.” (Cronon 1996:10).

Ett synsätt där de unika värden som vildmarken kan förknippas med enbart går att finna på avlägsna och svåråtkomliga platser, som inte påverkats av människan, kan vara problematiskt hävdar Cronon (1996). Han anser att vi istället bör dra lärdom från vildmarken och påminna oss om att det unika även kan finnas i det vardagliga och i vår närhet. Om vi kan lära oss se och uppskatta de delar av naturen som vi glömt var naturliga och därtill acceptera kopplingen till människan och vår kultur så öppnar sig nya möjligheter menar Cronon (1996).

2.2. Den urbana naturen

Grönytorna i och runt omkring våra städer domineras av kulturlandskap, det vill säga områden som i stor utsträckning präglas av mänsklig aktivitet (Konijnendijk 2008 se Konijnendijk & Annerstedt 2012) och karaktäriseras av den planering, gestaltning och förvaltning som ligger bakom och som styrs av rådande trender och ideal (Kowarik 2005). I kontrast till dessa områden finns de vildmarksområden som inom stadsmiljö brukar benämnas urban vildmark och vars karaktärsdrag snarare kan kopplas till en hög grad av naturlighet (Kowarik 2005, 2018).

Historiskt har trädgårdar och pastorala landskap ansetts vara de idealiska platserna för upplevelsen av natur, medan vildmarken sågs som ofullkomlig och skrämmande (Knecht 2004:83). Han beskriver hur det, för några hundra år sedan, hade varit helt otänkbart att placera vildmark i samma kategori som urban natur. Ett synsätt som kom att förändras med tiden då också vildmarken kom att ses om en god plats (Knecht 2004:83).

Det finns stor variation av urban natur och dess egenskaper har formats av såväl naturliga som kulturella faktorer (Kowarik 2005) Genom en tidigare framtagen modell har han velat skapa en förenklad standard där denna mångfald får representeras av fyra olika naturtyper. Han har låtit dela in dem i *old wilderness* och *new wilderness* där de naturliga faktorerna är de som starkast präglar dessa områden samt i *traditional cultural landscape* och *functional greening* vilka formats av kulturella ideal (Kowarik 2005:9). Syftet med modellen är enligt Kowarik (2005) att påvisa de mest grundläggande egenskaperna som skiljer naturtyperna åt och därmed möjliggöra att hänsyn till dessa tas vid planering. Det handlar alltså inte om att klassificera vilken som är mest värdefull utan att synliggöra de specifika tillgångar respektive naturtyp kan erbjuda, förtydligar han. Slutligen, menar Kowarik (2005), bör bedömningen av vad som är värdefullt inte främst utgå från den traditionella synen på natur utan snarare bör hänsyn tas till den kontext där dessa värden förekommer.

2.3. Nyttan med urban grönska

Grönytornas förmåga att förse oss med ett antal olika ekosystemtjänster är en viktig kunskap som under senare år kommit att integreras allt mer i planering och utbyggnad av våra städer (Boverket 2020a; b) . Ekosystemtjänsterna kan delas upp i fyra olika kategorier baserat på vilka funktioner de förser oss med och där vissa är lättare än andra att uppmärksamma och förstå nyttan av (Boverket 2019, 2020b). Även om vi kan dra nytta av de globala ekosystemtjänsterna (Bolund & Hunhammar 1999) så bidrar den urbana naturen till en förbättrad livskvalitet och

utvecklingen av hållbara städer (Boverket 2020b). Grönytorna i staden kan exempelvis hjälpa till att rena luften och förse oss med syre, reducera buller samt hantera ökade vattenmängderna till följd av ett förändrat klimat. Dessutom är de viktiga som förmedlare av kulturella och rekreativa värden (Bolund & Hunhammar 1999).

Att naturen bidrar till positiva hälsoeffekter i form av stressreducering och främjar vårt välmående är en uppfattning som förespråkats i långt mer än ett århundrade, men det är först de senaste 30-40 åren det bedrivits forskning som kunnat påvisa detta (Knecht 2004). I och med ett cirka tio år långt forskningsprojekt visade psykologerna Rachel och Stephen Kaplan (1989) att människor, genom att vistas i naturen, kunde uppleva mental avkoppling och återhämtning samt kraftpåfyllning. Ett förbättrat självförtroende var ytterligare en positiv om än oväntad effekt. Kaplans och Kaplans (1989) teori bygger på att naturen är en plats som inte kräver uppmärksamhet på samma sätt som andra miljöer gör och därmed tillåter hjärnan att vila. Studien påvisade även en skillnad mellan hur olika slags natur påverkar oss, något som sannolikt grundar sig i den varierade utformningen och innehållet hos olika grönytor (Kaplan & Kaplan 1989). Det finns således ett värde i att kunna erbjuda hela skalan av naturliga miljöer menar Knecht (2004).

Den vilda naturen har enligt (Konijnendijk & Annerstedt 2012) visat sig särskilt betydelsefull då den förutom att ha en positiv inverkan vid stressrehabilitering även kan fungera som en tillflykt i tillvaron, dessutom gynnas den personliga utveckling av vistelse i denna typ av områden. De beskriver dock att sambandet mellan just den urbana vildmarken och hälsa fortfarande är relativt outforskade och att det krävs mer tvärvetenskaplig forskning för att klargöra vilka faktorer som är inblandade. Baserat på de positiva värden som vild natur i allmänhet har att erbjuda kan det dock anses rimligt att förespråka urban vildmark i arbete med grönområden i stadsmiljö (Konijnendijk & Annerstedt 2012).

2.4. Förtätning av städer och synen på vild natur

En stor andel av Sveriges befolkning bor idag i tätbebyggda områden (SCB 2019). Statistik från SCB (2019) visar att det vid årsskiftet 2018/2019 var hela 87 procent som bodde i tätorterna, vars sammanlagda yta motsvarar mindre än 2 procent av Sveriges totala yta. Detta är en följd av den urbanisering som pågått i landet sedan mitten av 1800-talet och som tycks fortskrida (SCB 2019).

Rådande trender inom stadsplanering präglar enligt Wingren et al. (2015) såväl bebyggelse som övriga utrymmen och påverkar därmed utvecklingen av grönstrukturen. De beskriver hur förtätning ses som idealet för en hållbar

stadsutveckling och att det i sin tur leder till en lägre andel grönyta per invånare. Därmed ställs allt högre krav på att naturmiljöer i städerna och dess närhet är kvalitativa och i större omfattning kan leverera de värden och funktioner som krävs för att människor ska kunna bo och trivas där (Wingren et al. 2015). Uppfattningen om vad som bör ses som urban natur och vilket värde den har skiljer sig åt bland olika grupper av människor, exempelvis så är synen på en nyanlagd park en helt annan än den på en gammal rivningstomt (Rink & Emmrich 2005).

Joan Iverson Nassauer (1995) visar i sin forskning att värdefull natur riskerar att inte bevaras om den saknar tecken på mänsklig omvårdnad. Vilda och orörda områden vars karaktär präglas av minimal skötsel kan enligt Nassauer (1995) lätt uppfattas som slitna och stökiga och därmed betraktas som betydelselösa, detta trots exempelvis höga naturvärden. Vidare menar hon att det krävs kunskap för att kunna identifiera och värdesätta de funktioner som är betydelsefulla ur ett ekologiskt perspektiv, en kompetens som ofta saknas hos allmänheten. Det räcker således inte att enbart fokusera på ekologiska värden för att uppnå en förändrad syn på den urbana vildmarken istället måste de ramas in av gestaltning och skötsel i en form som möter den kulturella synen på landskapet (Nassauer 1995; Kowarik 2005; Rink & Emmrich 2005).

Nassauer (1995) hävdar att allmänhetens syn på natur är i många fall kulturellt betingad och uppfattningen om vad som är naturligt och hur tillgång på ekologiska värden ser ut stämmer inte alltid överens med verkligheten. Ett exempel hon ger är nationalparker som ofta pekas ut som orörd natur med höga ekologiska värden men som i själva verket präglas av en relativt hög mänsklig påverkan i form av skydd och förvaltning. Sättet på vilket man gestaltar dessa områden, med syfte att bevara, kan möjligen vara avgörande för detta synsätt. Genom att tillgängliggöra och möjliggöra för en personlig upplevelse synliggörs också den värdefulla och skyddsvärda natur som finns i nationalparkerna (Nordström 2016). I förlängningen anser Nassauer (1995) detta vara en förutsättning för dessa platsers bevarande.

3. Teori

Här beskrivs de två teorier av Rink och Emmrich (2005) och Kowarik (2018) som tillämpats i analysen och båda behandlar den urbana vildmarken ur ett miljöpsykologiskt perspektiv. Rink och Emmrich (2005) fokuserar i stor utsträckning på människors uppfattningar och värderingar och hur denna kunskap kan tillämpas för bevarandet av urban vildmark. Kowariks (2018) teori bygger på ett ramverk där ekologiska och sociala behov länkas samman genom tillgängliggörande och på så sätt förbättrar förutsättningar för urban vildmark.

3.1. Synen på urban vildmark

I sin artikel *Surrogate Nature or Wilderness? Social Perceptions and Notions of Nature in an Urban Context* presenterar Dieter Rink och Rico Emmrich (2005) resultat kring sitt forskningsprojekt vars syfte är att utforska uppfattningar och värderingar kring urban vildmark. De för ett resonemang kring dessa platser som ett komplement till nyanlagda parker och grönområden, då det är något som kommit att diskuteras allt mer inom modern stadsplanering. Rink och Emmrich (2005) diskuterar även den urbana vildmarken som en möjlighet att lyfta frågan om naturvård i urbana miljöer något som kan utgöra ett viktigt inslag i debatten kring hållbarhet. Slutligen så fördjupar de sig i vilka möjligheter det finns att föra fram de positiva aspekterna av urban vildmark och skapa förutsättningar för bevarande (Rink & Emmrich 2005).

Rink och Emmrich (2005) genomförde gruppdiskussioner där respektive grupp representerade en av de kategorier som med störst sannolikhet kan ha glädje av den urbana vildmarken och där den huvudsakliga frågan var vad som uppfattas som urban natur. Svaren varierade men kom i stor utsträckning att handla om anlagd natur vars funktion och innehåll är styrt för att passa in i stadsbilden och tillfredsställa en förväntad efterfrågan. Deltagarna fick därefter värdera urban natur utifrån termer av naturlighet och upplevd attraktivitet varpå Rink och Emmrich (2005) kunde konstatera att begreppen delvis hänger ihop. En hög grad av naturlighet visade sig ge upphov till stor attraktivitet men även anlagda områden såsom stadsparker och botaniska trädgårdar uppfattades tilltalande. Övriga faktorer

som också ansågs påverka attraktiviteten var området storlek, avskildhet och grad av påverkan (Rink & Emmrich 2005).

I diskussionen kring bevarande framkom att deltagarna ser ett behov av att skydda urban natur och då främst större grönområden och parker men även viss form av dekorativ stadsgrönska. Motivet bakom vad som ansågs bevarandevärt kunde främst kopplas till upplevd attraktivitet i form av hälsofrämjande och estetiska värden. Begrepp som naturvård och ekologiska värden var däremot inget som nämndes (Rink & Emmrich 2005).

Det var först kring millennieskiftet som övergivna områden i staden, där spontan vegetation etablerat sig, kom att ses som urban vildmark, men när Rink och Emmrich (2005) redogjorde för denna definition i de olika diskussionsgrupperna framkom att dessa områden inte alls uppfattas som en del av den urbana naturen. De sågs snarare som skräpiga och ovårdade platser utan syfte vilka kunde förknippas med risker och faror. Här fanns enligt deltagarna inte heller någon koppling till vildmark, som snarare ansågs vara områden utan mänskliga avtryck.

Förväntningarna på urban natur skiljer sig enligt Rink och Emmrich (2005) från dem på övrig natur och här emotses struktur och omvårdnad. De menar att det finns en djupt rotad syn på vad en park, en trädgård eller övrig stadsgrönska bör förmedla och en diskrepans mellan denna bild och synen på urban vildmark. I de diskussioner Rink och Emmrich (2005) lät genomföra redogjorde deltagarna för ett behov av att särskilja olika typer av urban natur för att öka acceptansen för platsernas varierande utformning. På frågan om vad som styr synen på spontan vegetation och urban vildmark så varierade svaren mellan olika grupper men generellt fanns det några faktorer som uppfattades mer viktiga. Det handlade dels om graden av omsorg, det vill säga platsens estetiska värde, dels om dess storlek och placering. Således kan man dra slutsatsen att tillgängligheten är avgörande för synen på urban vildmark vilket låter sig beskrivas enligt följande “[...] one must be able to use the ‘wilderness’; the use must be promoted by some sort of structure however minimal.” (Rink & Emmrich 2005:78).

Enligt Rink och Emmrich (2005) så bör begrepp som urban vildmark endast användas inom planering om en tydlig definition görs. Att avsätta delar av stadens grönområden för att skapa urban vildmark är troligtvis en mindre lyckad idé med tanke på ovanstående. Istället föreslår författaren det omvända, att med inspiration hämtad från anlagda urbana grönområden tillföra den struktur som saknas i den urbana vildmarken för att på så sätt tillgängliggöra den fysiskt och mentalt.

3.2. Ett ramverk för tillgängliggörandet av urban vildmark

Ingo Kowarik (2018) presenterar i sin artikel *Urban wilderness: Supply, demand and access* ett ramverk där den urbana vildmarken bör ses som ett socialt-ekologiskt system vilket kan värderas utifrån termer av naturlighet och ålder. Dessa två faktorer anser han vara avgörande för att kunna bedöma graden av vildhet hos ett landskap. Han pekar också ut inom vilka områden denna egenskap är möjlig att förstärka.

Modellen bygger på tre dimensioner; den ekologiska som står för tillgången, den sociala som representerar efterfrågan och slutligen den planeringsmässiga som skapar tillträde. Han beskriver hur tillgång och efterfrågan bör överlappa varandra för att uppnå ett lyckat resultat. Med hjälp av planering förstärks förutsättningarna för vild natur genom att skapa en inriktning som möter efterfrågan (Kowarik 2018). Förenklat kan man säga att områden av vildmarkskaraktär främjas genom att de görs tillgängliga.

3.2.1. Ett socialt-ekologiskt system

Vildmark kan tolkas på en rad olika sätt, exempelvis ur ett ekologiskt perspektiv eller som en kulturell konstruktion vilken påverkas av sociala värderingar (Kirchhoff & Vicenzotti 2014; Kowarik 2018). Cronon (1996) menar att ett synsätt som inte implementerar den mänskliga dimensionen kan kritiseras. I sin artikel har Kowarik (2018) valt att argumentera för ett förenat koncept där vildmarken snarare behandlas utifrån både de ekologiska och sociala aspekterna.

Utmaningarna med detta ligger dels i att identifiera de områden som genom sina ekologiska värden kan utgöra en tillgång på vildmark. En annan svårighet är att identifiera efterfrågan på urban vildmark ur ett socialt perspektiv (Kowarik 2018) dels då uppfattningen skiljer sig över tid men också mellan olika platser och sociokulturella grupper (Cronon 1996; Kirchhoff & Vicenzotti 2014). Studier i miljöpsykologi har visat att föreställningen baseras på värderingar och erfarenheter (Kowarik 2018).

Människors beteende när de besöker och interagerar med urban vildmark skiljer sig också åt mellan olika grupper, för vissa tillgodoser den behov vilka inte kan uppnås på anlagda grönytor i staden medan andra ogillar dessa platser (Kowarik 2018). Genom att förstå hur den urbana vildmarken värderas och vad som formar dessa värderingar så anser Kowarik (2018) att tillgång och efterfrågan enklare kan länkas samman. En viktig men många gånger underskattad kunskap i utvecklingen av urbana grönytor hävdar han.

3.2.2. Planering, tillgänglighet och bevarande

Med utgångspunkt i det ekologiska perspektivet så identifieras ett antal varianter av urban natur, alla med olika karaktär och olika förutsättningar att kunna bidra med vildhet (Kowarik 2018). De olika varianterna baserar Kowarik (2018) på sin modell med fyra naturtyper, som diskuterats tidigare i detta arbete och som representeras av: lämningar av opåverkade ekosystem, delar av skogs- och jordbruksmark, gestaltade grönytor såsom trädgårdar och parker samt nyuppkomna urbana ekosystem. Vart och ett med olika stor andel naturliga inslag och grad av mänsklig påverkan.

Kowarik (2018) hävdar att man utifrån det ekologiska perspektivet kan koppla vildhet till en hög grad av naturlighet, vilket antingen motsvaras av äldre, bevarade ekosystem eller av de nya ekosystem som utvecklats till följd av mänsklig påverkan på en plats. Människor i allmänhet ser dock inte en tydlig koppling mellan vildhet och naturlighet (Nassauer 1995). Snarare tillskrivs begreppen olika egenskaper hävdar hon, där det naturliga kan kopplas till ordning och uppfattas som mer positivt än vad vildhet gör.

I takt med att städerna blir allt mer bebyggda så försvinner viktiga grönytor och förutsättningarna för områden med urban vildmark försämras drastiskt och för att motverka detta krävs enligt Kowarik (2018) åtgärder. Det kan handla om att bevara existerande vildmarksområden genom att exempelvis skydda gamla skogspartier och våtmarker eller att gynna utvecklingen av vildhet i kulturpåverkade områden såsom parker och jordbruksmark menar han. Förutsättningarna kan även förbättras genom att stärka människors uppfattning och kunskap kring de ekologiska och sociala värden som dessa områden förser oss med (Kowarik 2018).

Målet med ramverket är att förespråka ett tillgängliggörande av den urbana vildmarken såväl fysiskt som mental, något som enligt Kowarik (2018) bäst görs genom planerings- och gestaltungsåtgärder. Syftet med detta är att säkerställa den urbana vildmarkens bevarande och för att nå framgång bör insatserna bygga på insikter om tillgång och efterfrågan. Tillträde och tillgänglighet kan ta sig olika uttryck men Kowarik (2018) beskriver i sin artikel ett antal exempel som i stor utsträckning går att koppla till visuella värden. Eftersom människor generellt sett inte värdesätter områden som är stökiga eller ovårdade (Nassauer 1995) så har ett organiserat tillträde till dessa dynamiska platser i många fall visat sig vara ett lyckat grepp (Kowarik 2018). Han beskriver hur det kan handla om att skapa officiella entréer, gångar och andra element som tillför struktur. Även om detta är något som tilltalar den breda massan så belyser Kowarik (2018) en problematik med dessa åtgärder då de riskerar att förskjuta vissa användare. Det handlar ofta om marginaliserade grupper vilka anser att värdet med den urban vildmarken ligger i

det oordnade och i avsaknaden av forskrifter likt dem man annars finner hos mer formella grönytor (Kowarik 2018).

Kowarik (2018) anser att tillgänglighet även kan skapas genom att förmedla kunskap. Han menar att kunskap är avgörande för att forma människors attityd till vildmarken och att tillhandahålla information om de värden den förmedlar i form av sociala och ekologiska funktioner kan därför vara avgörande. Ett bra exempel på detta är ris och död, ruttnande ved som dels kan väcka en känsla av mystik men som framförallt uppfattas som skräpigt och oattraktivt. Genom information om de ekologiska fördelarna så kan dock denna negativa uppfattning vändas till något positivt (Kowarik 2018).

Att bevara vildmarken genom att tillåta ingrepp i densamma kan vara ett framgångsrikt koncept, det kan tyckas märkligt men är många gånger nödvändigt för att förmedla kunskap samt möta människors behov (Kowarik 2018). Han beskriver hur detta också skapar förutsättningar för införandet av fler vilda komponenter på kulturellt dominerade grönytor utan att det kulturella innehållet ifrågasätts. Något som banar väg för en ökad andel vild natur i våra städer, till förmån för både människor och natur (Kowarik 2018).

4. Strandskogen i Arninge-Ullna

Här beskrivs projektet på vilket teorierna kommer att appliceras. Utgångspunkten har varit att hitta ett projekt med en bevarande gestaltning i fokus, gärna med en koppling till utformningen av skyddsvärd vild natur samt inom ett utvecklingsområde med pågående exploatering.

4.1. Bakgrunden till projektet

Arninge-Ullna är en relativt ny stadsdel i nordvästra Täby som ligger strax norr om Stockholm. I *Miljökonsekvensbeskrivningen till översiktsplanen* för Täby kommun (2009) angavs detta som ett större förändringsområde i kommunen, där stora delar av befintlig naturmiljö skulle försvinna med en blandad bebyggelse. Området som inhytte både industriområde och kommunens enda deponi bedömdes inte ha några större naturvärden och endast ett visst rekreativt värde, detta till skillnad från ett antal av de närliggande grönytorna. Således skulle kommunen komma att klara sina hållbarhetsmål för bland annat biologisk mångfald vid en tänkt exploatering (SWECO 2009).

Inom den planerade stadsdelen fanns även ett tänkt utvecklingsområde för park och natur, där Strandskogen pekades ut som platsen för en ny stadsdelspark och där uppdraget med att gestalta den tilldelades Topia Landskapsarkitekter AB på uppdrag av Täby Kommun. Platsen bestod av en otillgänglig alsumpskog med ett stort antal ekologiska värden vars sammansättning gjorde området känsligt för ingrepp. Här fanns även stora estetiska och ekologiska värden vars bevarande skulle kunna hotas vid en exploatering (Fredriksson 2016).

4.2. Utformning av platsen

I projektet har man valt att frånga den traditionella utformningen av en stadsdelspark vilken ofta utgörs av en anlagd parkyta präglad av hög skötsel. Stadsdelsparken förväntas ha god tillgänglighet och kunna erbjuda möjlighet till

såväl aktiviteter som rekreation. I Strandskogen har det istället kommit att handla om en anpassning till området där utformningen fått ta plats på naturens villkor.

Genom att utgå från en stram gestaltning där man låtit anlägga ett system av gångbryggor ovanpå befintlig mark (Figur 1) så har man kunnat bevara områdets karaktär men samtidigt tillgängliggjort det för allmänheten. Entréer och utsiktsplattformar (Figur 2) på strategiskt valda platser utgör viktiga element och tillsammans med belysta, rostbehandlade rör fungerar de som vägledare i området.

Figur 1. (Till vänster) Gångbryggan som leder ut i naturen tillför en tydlig struktur på platsen och tillgängliggör den för användaren. Foto: Maria Almqvist (2021-02-27)

Figur 2. (Till höger) Utsiktsplattformen med sittplatser och vy över Ullnasjön antyder att människan kanske ändå ses som en betraktare av naturen snarare än en del av den. Foto: Maria Almqvist (2021-02-27)

I syfte att förmedla kultur och kunskap kompletterades gestaltningen med utvalda dikter som hyllar miljön samt information om alsumpskogens växt- och djurarter. Detta lät man etsa in i plåttavlor (Figur 3) och stora rostbehandlade rör (Figur 4) som placerades ut i området. De kulturella och ekologiska budskapen har givits samma utrymme i syfte att påvisa den balans mellan människa och natur som man haft för avsikt att uppnå på platsen.

Figur 3. (Till vänster) Stora dikttaflor fungerar som ett kulturellt och estetiskt inslag på platsen och indikerar omvårdnad om platsen. Foto: Maria Almqvist (2021-02-27)

Figur 4. (Till höger) På rostbehandlade rör som placerats ut i området finns information om Strandskogens växt- och djurarter. Ett inslag som ger besökaren kunskap om platsens ekologiska värden. Foto: Maria Almqvist (2021-02-27)

Även om utformningen av gångbryggorna, liksom av parken i övrigt, i första hand utgått från naturens strukturer och mönster så har man genom att välja detaljer i signalgult (Figur 5) velat skapa kontraster mot den vilda naturen för att på så sätt tydliggöra det mänskliga avtrycket på platsen. Ett inslag som är helt i linje med projektets grundtanke nämligen att skapa en plats där de ekologiska värden bevaras samtidigt som de sociala värden får ta plats (Fredriksson 2016).

Figur 5. Infällda detaljer i signalgult fungerar som ett mänskligt fotavtryck och påminner om människans närvaro på platsen. Foto: Maria Almqvist (2021-02-27)

4.3. Observationer och intryck från platsen

I syfte att skapa en mer nyanserad bild av gestaltningen så ges här en beskrivning av egna iakttagelser i samband med platsbesöket. Kapitlet innehåller även en del frågor och iakttagelser vilka jag återknyter till längre fram, i diskussionsdelen.

Strandskogen är belägen invid ett område med handel och småindustri och i närheten finns även en övertäckt deponi (Figur 6). Sträckan som leder fram till platsen utgörs av en nyanlagd gångväg. Vid sidan av den finns naturmarken bestående av glesare skogspartier med en något varierad vegetation samt en större och mer öppen yta bestående av sankmark (Figur 7). Nära angränsande till sumpskogen finns ett nybyggt radhusområde och här kan man även ana att utrymme lämnats för ytterligare exploatering.

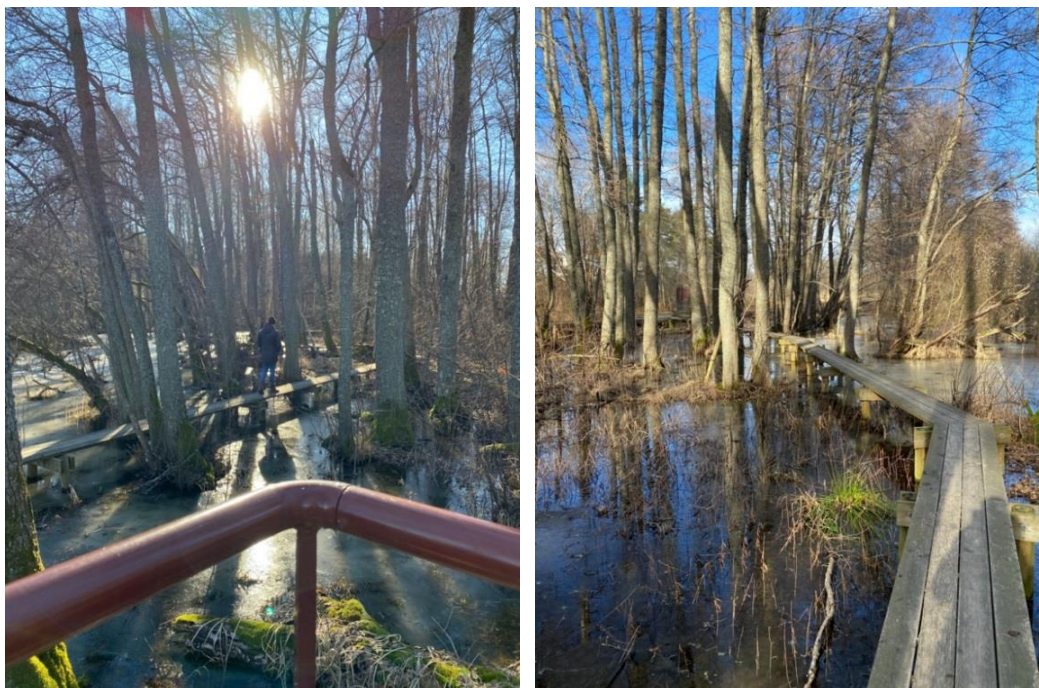

Figur 6. (Till vänster) Området med småindustri och den gamla deponin i bakgrunden vittnar om den förändrade markanvändning som är typisk för platser där den urbana vildmarken etablerat sig. Foto: Maria Almqvist (2021-02-27)

Figur 7. (Till höger) Strandskogens omgivning består av en varierad och till viss del sank naturmark. Foto: Maria Almqvist (2021-02-27)

Den södra entrén är relativt anspråkslös med en enklare sittplats och en ram som är tänkt att hålla en av de etsade dikttavlorna. Dessvärre gapar utrymmet tomt och istället finns ett anslag som efterlyser den stulna tavlan. Från entrén går en gångbrygga med räcken vilken leder rakt ut i sumpmarken. Det första intrycket är en väldigt smakfull gestaltning som upplevs vara i harmoni med naturen. Det som främst sticker ut och eventuellt kan störa känslan av samstämmighet med omgivningen är de skarpt gula galler som finns infällda med jämna mellanrum längs gångbryggorna.

På utvalda platser finns smitvägar i form av smalare träspångar (Figur 8) vilka gör det möjligt för besökaren att välja alternativa vägar. Ett spännande och estetiskt tilltalande inslag men med begränsad funktionalitet då spången är så smal att två personer nätt och jämnt kan mötas utan att den ena tvingas vända om. Förutom de byggda elementen så består området av en gammal alsumpskog. Som namnet antyder så finns här en hel del alar i varierande ålder och storlek men även andra träd, buskar och sly. Beroende på årstid så är marken mer eller mindre blöt och på vissa delar är mängden stående vatten så pass stor att systemet av gångbryggor och träspångar är en förutsättning för att kunna ta sig fram (Figur 9). Det rika fågellivet är påtagligt och bidrar till en förstärkt naturupplevelse samt synliggör en del av den atrikedom som finns här.

Figur 8. (Till vänster) Smitvägarna ger besökaren en känsla av att kunna utforska på egen hand och att interagera med den naturliga komplexiteten. Foto: Maria Almqvist (2021-02-27)

Figur 9. (Till höger) Sumpmarken vintertid med stora mängder stående vatten begränsar framkomligheten i området till gestaltningens byggda struktur. Foto: Maria Almqvist (2021-02-27)

Från entréerna fortsätter gångbryggorna vidare genom sumpskogen och så småningom ner mot den angränsade Ullnasjön. Vid vattnet finns två utsiktsplattformar med enklare sittplatser och även här har man låtit bevara och framhäva naturen. Tack vare öppningar i plattformen kan träd stå kvar på sin naturliga växtplats och delar av sjön blir synlig ovanifrån (Figur 10). Detta skapar en tydlig känsla av att naturen ramas in och jag kan inte låta bli att fråga mig om naturen och människan verkligen delar denna plats på lika villkor? Eller om vissa behov prioriteras högre än andra? Jag tycker detta på ett tydligt vis illustrerar en del av den problematik som finns kring gestaltning av vild natur. Behovet av att kompromissa och föra samman olika behov och värden till ett koncept som gynnar både människa och natur.

Figur 10. Utsiktsplattformen med sin inramning av vattnet påminner om en tavla men kan också uppfattas som att naturen hålls tillbaka. Foto: Maria Almqvist (2021-02-27)

5. Analys av Strandskogen

I detta kapitel analyseras gestaltningen av Strandskogen utifrån Rinks och Emmrichs (2005) och Kowariks (2018) teorier kring urban vildmark. Här förs ett resonemang om hur ekologiska och sociala värden tillsammans med uppfattningar kring urban natur kan ligga till grund för utformningen av ett område med urban vildmark. Vidare diskuteras balansen mellan att tillgängliggöra ett område och att bevara dess värdefulla egenskaper.

5.1. Ekologiska värden

Utgångspunkten för projektet Strandskogen var att genom gestaltning tillgängliggöra platsen för besökare samtidigt som dess ekologiska värden bevarades. I projektets inledning gjordes en bedömning av området utifrån ett ekologiskt perspektiv. Den påvisade en rad inhemska arter och hög biodiversitet, något som enligt Kowarik (2018) gör att en plats upplevs naturlig och därmed kan värderas högt i termer av vildhet. Handlar det dessutom om lämningar av ett till stora delar opåverkat landskap, som här i form av en sumpmark, så finns även ett historiskt avtryck som bör beaktas. Kowarik (2018) anser att det ska påverka vilka åtgärder som sedan tillämpas för att skapa tillgänglighet. Rink och Emmerich (2005) konstaterar i sin studie att människor i allmänhet inte ser enbart ekologiska värden eller naturvård som skäl nog att bevara ett område med urban natur. Däremot visar de att naturlighet, om den kan kopplas till attraktivitet, kan bidra till att en plats anses bevarandevärd. Nassauer (1995) är av liknande åsikt, hon beskriver människors oförmåga att uppskatta ett område enbart grundat på dess ekologiska värden och att det därför inte fungerar som enskilt argument för bevarande. I arbetet med Strandskogen verkar denna insikt funnits. Här har man genom varsamma tillägg definierat området och skapat en visuell struktur med ambitionen att bevara de ekologiska och historiska värdena genom att ge besökaren möjlighet att upptäcka dem.

5.2. Uppfattningen om urban natur

Uppfattningen kring vad som är urban natur skiljer sig åt, men ofta anses det vara ett område präglad av struktur och omvårdnad vars innehåll och funktion är styrt för att passa in i omgivningen (Rink & Emmrich 2005). Urban natur används dagligen och i varierande utsträckning av olika sociala grupper men är i sin nuvarande form inte ändamålsenligt utformad och kan därmed inte förse människor med avkoppling och återhämtning i den grad som är nödvändig. Den saknar således egenvärde som rekreativ plats. Mot bakgrund av detta finns det behov av att ge plats åt vildmarksområden som ett komplement till annan urban natur som exempelvis nyanlagda parker och grönområden (Rink & Emmrich 2005).

Sett till ovanstående kan man argumentera för beslutet att bevara Strandskogen på bekostnad av en traditionell stadsdelspark. Det kan ses som en god strategi för att bibehålla platsens rekreativa värden i form av möjlighet till mental avkoppling och återhämtning. Däremot kan beslutet att välja bort en anlagd park ses som problematiskt om man istället beaktar människors uppfattning om urban natur. Det finns en risk att platsen och dess värden inte tas i anspråk om de inte lever upp till människors förväntningar, det vill säga möter efterfrågan. Som tidigare nämnts förväntas en stadsdelspark kunna erbjuda utrymme för aktivitet och vila, men baserat på mitt besök på platsen har jag svårt att se sådana möjligheter. Även med ett visst mått av kreativitet är besökaren i första hand hänvisad till förprogrammerade stråk och mötesplatser vars främsta funktion är att erbjuda möjlighet till att se och uppleva omgivningen.

5.3. Sociala behov

En förutsättning för att nå framgång vid gestaltning av områden likt Strandskogen är enligt Kowariks (2018) ramverk att vildmarkens inneboende kvaliteter länkas samman med sociala behov som här bygger på människors möjlighet att nyttja en plats och dra nytta av dess fördelar. För att kunna identifiera de sociala behoven krävs i första hand en förståelse för hur den urbana vildmarken värderas och vad som formar dessa värderingar (Kowarik 2018). Eftersom uppfattningarna skiljer sig åt mellan olika grupper så innebär detta ofta en utmaning. Strandskogen är belägen i en av Sveriges mest välbärgade kommuner och omgivningen består av ett nybyggt bostadsområde. Sannolikt innebär detta att olikheterna mellan grupper är begränsad och att det snarare handlar om en eller några få relativt homogena grupper av människor med liknande bakgrund och värderingar. Hur har det i sin tur kommit att påverka projektet och dess utformning? Troligtvis har det förenklat arbetet med att identifiera behov och därmed efterfrågan, men sannolikt har det också påverkat förutsättningarna att utveckla en socialt hållbar miljö i enlighet med normen inom

modern stadsutveckling. Sett till sociala behov och förutsättningar för en inkluderande utformning så hade möjligen en traditionell stadsdelspark, vilken ställer helt andra krav på tillgänglighet, varit att föredra. Detta hade dock lett till att de särskilda värden som finns knutna till den urbana vildmarken hade gått förlorade.

5.4. Definitionen av en plats

En annan viktig faktor som också anses styra efterfrågan är människors behov av att kunna definiera en plats och förstå vad den ska användas till (Rink & Emmrich 2005). Kowarik (2018) menar att detta kan uppnås genom kunskap och information, vilket även kan påverka hur den urbana vildmarken värderas. I projektet med Strandskogen finns tecken på sådana ambitioner, där man på ett estetiskt tilltalande vis valt att presentera en del av de djur- och växtarter som finns på platsen. Genom ett, enligt min mening, sparsmakat och otvunget sätt har man fokuserat på att upplysa snarare än att utbilda och därmed kunnat bibehålla en del av mystiken samtidigt som det har bidragit till att definiera platsen. Systemet av gångbryggor och plattformar som utgör en stor del av gestaltningen bidrar även det till att avgränsa platsen samt indikera hur den är tänkt att användas, men här handlar det snarare om en rumslig och funktionell definition. En sådan utformning kan fungera som en guide för besökarna i Strandskogen men det är också möjligt att den, i och med sin precisa utformning, utgör en begränsning. Var går gränsen för när information och kunskap snarare kan tolkas som regler och uppmaningar och hur påverkar det användaren? Av vissa grupper anses värdet med vildmarksområden ligga i den informella strukturen och avsaknaden av de föreskrifter som förekommer i övrig urban natur (Kowarik 2018). Åtgärder likt de som nämns ovan skulle därför kunna innebära att dessa grupper blir exkluderade.

5.5. Tillgänglighet

Tillgänglighet, fysiskt och mentalt, är som tidigare beskrivits avgörande för synen på urban vildmark och en förutsättning för dess bevarande (Rink & Emmrich 2005; Kowarik 2018). Genom att identifiera vilka värden i den urbana naturen som gör en plats bevarandevärd och vad som ligger till grund för denna uppfattning föreslår Rink och Emmrich (2005) att man kan komma till en slutsats kring vilka åtgärder som bör vidtas för att förbättra förutsättningarna för den urbana vildmarken. De föreslår att man med inspiration hämtad från anlagda urbana grönområden kan tillföra den struktur som vildmarken saknar. Trots detta menar de att det finns ett behov av att särskilja urban vildmark från övrig urban natur för att skapa acceptans. I fallet med Strandskogen kan det således vara avgörande hur man väljer att

benämna området. Att göra alltför starka kopplingar till en stadsdelspark är troligtvis inte lämpligt man bör snarare tydliggöra att denna plats är något helt annat. Här handlar det om att framhäva de vilda egenskaperna och värdena de medför och som tillgängliggjorts för besökarna.

Kowariks (2018) modell för att skapa tillgänglighet bygger på att ekologiska och sociala värden knyts samman med hjälp av planerings- och gestaltungsåtgärder. Även här handlar det om att förstå de behov som ligger bakom viljan att nyttja en plats. Tillgänglighet kan enligt Kowarik (2018) i stor utsträckning kopplas till struktur och visuella värden. Något som också underbyggs av Nassauers (1995) teorier. Även Rink och Emmrich (2005) är inne på samma linje när de talar om betydelsen av estetiska värden, men de pekar också på storlek och placering som två viktiga faktorer för tillgänglighet. I Strandskogen finns tydliga tecken på att teorier likt dem som presenterats här ovan har tillämpats i samband med projektets genomförande. Däremot är det svårt att avgöra hur de sociala behoven har identifierats och i vilken utsträckning informationen kunnat tillämpas. Det är dock tydligt att struktur och visuella intryck fått spela en avgörande roll för platsens utformning. I sitt ramverk presenterar Kowarik (2018) ett antal åtgärder som syftar till att skapa tillgänglighet såväl fysiskt som mentalt. Åtgärderna bygger i stor utsträckning på visuella ingrepp med syfte att åstadkomma ett organiserat tillträde i form av officiella entréer, gångar och andra element som tillför struktur (Kowarik 2018:343). Med sitt system av gångbryggor, entré- och utsiktsplattformar och belysta räcken uppvisar Strandskogen denna struktur som enligt Kowarik (2018:343) är ett lyckat grepp för att öka attraktiviteten hos urban vildmark och därmed gör den tillgänglig. Något som i sin tur kan resultera i att den bevaras och kan förmedla de värden som är unika för urban vildmark.

6. Diskussion

I detta arbete har jag, med utgångspunkt i människors syn på urban natur, undersökt gestaltningens betydelse för områden med urban vildmark samt hur den kan påverka människors vilja att nyttja dessa områden. I förlängningen är detta en avgörande faktor för huruvida den urbana vildmarken och dess kvaliteter kan bevaras istället för att ersättas av bebyggelse eller nyanlagda grönytor. Generellt kan sägas att människor har behov av struktur och tecken på omvårdnad i de miljöer där de vistas, något som även avspeglas i den urbana naturen i exempelvis parker och trädgårdar. Det finns således en diskrepans mellan människors förväntningar och vad den urbana vildmarken har att erbjuda.

Vidare har jag därför undersökt vilka förutsättningar som finns för tillgång och efterfrågan att mötas, något som låtit sig göras med hjälp av Kowariks (2018) ramverk som presenterats tidigare i arbetet. Enligt detta ramverk kan tillgänglighöret ses som en nyckel till framgång. Genom gestaltning är det möjligt att skapa tillträde fysiskt och mentalt och därmed vinna acceptans för den urbana vildmarken vilket möjliggör att dess karaktär kan bevaras. Svårigheten ligger i att hitta den balans mellan att tillgängliggöra och bevara som krävs för att dessa något motstridiga behov skall kunna kombineras.

I Strandskogen finns ekologiska värden som är viktiga att bevara men kopplat till platsen finns också behovet av sociala värden. Ambitionen att ge dessa två delar likvärdigt utrymme är något som fått styra gestaltningen av platsen. Detta är dock långt ifrån okomplicerat och i analysen syns prov på de för- och nackdelar en gestaltning av urban vildmark kan medföra. I Strandskogen styrs tillgänglighet helt och fullt av utformningen och användaren ges inte någon större valfrihet. Utan sitt system av gångbryggor och träspångar skulle området visserligen vara omöjlig att vistas i under de perioder då våtmarken inte är torrlagd. Men samtidigt är besökaren helt styrd i sitt nyttjande av platsen då gestaltningen pekar ut vart man ska gå, stå och sitta samt vad som skall betraktas. Hur påverkar det egentligen synen på platsen och kan den fortfarande benämnas i termer av vildmark?

Kanske kan man ifrågasätta om det verkligen ska krävas insatser som tillgodoser mänskliga behov för att viktiga naturområden ska bevaras eller om inte nyttan av

dessa områden borde vara skäl nog att bevara dem. Baserat på tidigare resonemang om att människan utgör en del av naturen så anser jag det ändå rimligt med åtgärder som tillgängliggör. Det viktiga är återigen balansen och att gestaltningen inte sker på bekostnad av platsens värden utan i samklang med naturen. Utformningen av Strandskogen påminner till stor del om gestaltningen av skyddsvärd natur som tidigare nämnts i arbetet. Ett, enligt min mening, framgångsrikt koncept där en balans mellan att tillgängliggöra och bevara tycks ha uppnåtts. Här påverkas delar av ett område genom gestaltning, förvaltning och reglerad användning medan andra delar av samma område lämnas orörda. Genom att erbjuda människor tillträde på naturens villkor samtidigt som man förmedlar kunskap och skapar intresse gör dessa platser åtråvärda och viljan att värna om dem ökar. Något jag tror är fullt möjligt att uppnå även för den urbana vildmarken.

7. Slutsats

Människan är en del av naturen och bör därför erbjudas möjlighet att nyttja den, men för den skull inte förändra den. Bakgrund och värderingar påverkar synen på urban natur i allmänhet och urban vildmark i synnerhet. Människor uppskattar generellt platser som präglas av struktur och omvårdnad. Således har gestaltning en avgörande betydelse för att områden med vild natur ska uppskattas och bevaras, även om den vilda karaktären är det som ger en platsen dess unika värde. Genom enklare åtgärder med inspiration från välkända strukturer är det möjligt att skapa igenkänning och därmed acceptans. Detta påverkar förhoppningsvis människors vilja att uppleva vild natur och därmed möjlighet att tillgodogöra sig dess värdefulla egenskaper. En gestaltning som bygger på rättigheter och skyldigheter.

Som landskapsarkitekt är det viktigt att reflektera över vilka åtgärder man gör på en plats och vad eller vem de ska gynna. Att sträva efter mångfald både ekologiskt och socialt bör alltid vara målsättningen. Vi måste värna om de grönytor som finns i våra städer och sträva efter att de ska erbjuda stor variation. På så sätt skapas förutsättningar för ett hållbart samhälle. Till förmån för såväl människan som naturen.

Referenser

- Baines, C. (2012). Foreword. I: Keenan, R. & Jorgensen, A. (red.) *Urban Wildscapes*. London: Routledge, Taylor & Francis Group. 1-14.
<https://doi.org/10.4324/9780203807545>
- Bolund, P. & Hunhammar, S. (1999). Ecosystem services in urban areas. *Ecological Economics*, 29 (2), 293–301. [https://doi.org/10.1016/S0921-8009\(99\)00013-0](https://doi.org/10.1016/S0921-8009(99)00013-0)
- Boverket (2019). *Typer av ekosystemtjänster*.
<https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/sa-planeras-sverige/planeringsfragor/ekosystemtjanster/olika-typer-av-ekosystemtjanster/> [2021-02-26]
- Boverket (2020a). *Ekosystemtjänster i den byggda miljön – vägledning & metod*.
<https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/ekosystemtjanster/> [2021-03-08]
- Boverket (2020b). *Gör grönskan till en naturlig del av staden*.
<https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/sa-planeras-sverige/planeringsfragor/ekosystemtjanster/> [2021-03-08]
- Boverket (2021). *Tillgänglighet*.
<https://www.boverket.se/sv/byggande/tillganglighet--bostadsutformning/tillganglighet/> [2021-03-06]
- Cronon, W. (1996). The Trouble with Wilderness: Or, Getting Back to the Wrong Nature. *Environmental history*, 1 (1), 7–28.
<https://doi.org/10.2307/3985059>
- Dahl, C., Jergmo, F., Klein, H., Nilsson, G., Olsson, T., Rasmusson, A., Bergquist, D., Emilsson, T., Fransson, A.-M., Randrup, T.B., Andersson, U.E. (2017). *Ekosystemtjänsternas bidrag till god urban livsmiljö*. (Rapport 6778, Juni 2017). Stockholm: Naturvårdsverket.
- Drougge, Å., Kling, A. & Westermark, K. (red.) (2016). *Landskap nu! Samtida svensk landskapsarkitektur / Contemporary Swedish Landscape Architecture*. Stockholm: Sveriges arkitekter.
- Fredriksson, L. (2016). Strandskogen: Varsamma tillägg i känslig biotop. I: Drougge, Å., Kling, A., & Westermark, K. (red.) *Landskap nu! Samtida svensk landskapsarkitektur/Contemporary Swedish Landscape Architecture*. Stockholm: Sveriges arkitekter, 212–215
- Kaplan, R. & Kaplan, S. (1989). *The experience of nature: a psychological perspective*. Cambridge: UnivPr.

- Kirchhoff, T. & Vicenzotti, V. (2014). A Historical and Systematic Survey of European Perceptions of Wilderness. *Environmental values*, 23 (4), 443–464. <https://doi.org/10.3197/096327114X13947900181590>
- Knecht, C. (2004). Urban Nature and Well-Being: Some Empirical Support and Design Implications. *Berkeley Planning Journal*, 17 (1), 82-108. <https://doi.org/10.5070/BP317111508>
- Konijnendijk, C. & Annerstedt, M. (2012). Mellan fascination och fruktan –Hur vild natur i urban miljö påverkar hälsa och välbefinnande. *Socialmedicinsk tidskrift*, 89 (3), 232–239. <https://socialmedicinsktidskrift.se/index.php/smt/article/view/904/713> [2021-01-21]
- Kowarik, I. (2005). Wild Urban Woodlands: Towards a Conceptual Framework. I: Kowarik, I. & Körner, S. (red.) *Wild Urban Woodlands: New Perspectives for Urban Forestry*. Berlin, Heidelberg: Springer, 1–32. https://doi.org/10.1007/3-540-26859-6_1
- Kowarik, I. (2018). Urban wilderness: Supply, demand, and access. *Urban Forestry & Urban Greening*, 29, 336–347. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2017.05.017>
- Nassauer, J.I. (1995). Messy Ecosystems, Orderly Frames. *Landscape Journal*, 14 (2), 161–170. <https://doi.org/10.3368/lj.14.2.161>
- Naturvårdsverket (2007). *Riktlinjer för entréer till Sveriges nationalparker*. (Rapport 5633, April 2007). Stockholm: Naturvårdsverket. <http://www.naturvardsverket.se/Documents/publikationer/620-5633-6.pdf> [2021-02-27]
- Nordström, M. (2016). Kronjuveler: Sveriges nationalparker. I: Drougge, Å., Kling, A., & Westermark, K. (red.) *Landskap nu! Samtida svensk landskapsarkitektur/Contemporary Swedish Landscape Architecture*. Stockholm: Sveriges arkitekter, 216–219
- Rink, D. & Emmrich, R. (2005). Surrogate Nature or Wilderness? Social Perceptions and Notions of Nature in an Urban Context. I: Kowarik, I. & Körner, S. (red.) *Wild Urban Woodlands: New Perspectives for Urban Forestry*. Berlin, Heidelberg: Springer, 67–80. https://doi.org/10.1007/3-540-26859-6_4
- SCB (2019). *8,9 miljoner bor i tätorter*. *Statistiska Centralbyrån*. <http://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/miljo/markanvandning/tatorter/pong/statistiknyhet/tatorter-2018-arealer-och-befolkning/> [2021-03-22]
- Stadsbyggnadskontoret (2018). *Översiktsplan för Stockholms stad*. Stockholm: Stadsbyggnadskontoret <https://vaxer.stockholm/globalassets/tema/oversiktsplanen/uppdatering-av-op/godkannade-op/oversiktsplan-for-stockholms-stad-godkannandehandling-2020-10-03.pdf> [2021-02-26]
- SWECO (2009). *Miljökonsekvensbeskrivning till översiktsplan*. Täby: Täby kommun, tekniska kontoret <https://www.taby.se/globalassets/3.->

dokument-per-dokumenttyp/detaljplaner-och-programhandlingar-taby-vaxer/oversiktsplan-2010/mkb-antagande.pdf

Tzoulas, K., Korpela, K., Venn, S., Yli-Pelkonen, V., Kaźmierczak, A., Niemela, J. & James, P. (2007). Promoting ecosystem and human health in urban areas using Green Infrastructure: A literature review. *Landscape and Urban Planning*, 81 (3), 167–178.

<https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2007.02.001>

Täby kommun (2009). *Förslag till mark- och vattenanvändning*. Täby: Täby kommun <https://www.taby.se/globalassets/3.-dokument-per-dokumenttyp/detaljplaner-och-programhandlingar-taby-vaxer/oversiktsplan-2010/forslag-till-mark--o-vattenanv-samt-miljobedomning.pdf>

Wingren, C., Alsanius, B.W., Karlén, H. & Lidström, V. (2015). *Urbana nyanser av grönt: om grönskans roll i en förtätad klimatsmart stad*. (Stad & Land nr 187). Alnarp: Movium.

https://www.movium.slu.se/system/files/news/11703/files/urbana_nyanser_av_gront_del-1.pdf

Tack

Till min handledare Vera Vicenzotti för värdefulla tips och synpunkter.
Till familj och vänner som stöttat och uppmuntrat.